

માતૃભાષા

આવો આપણે સાથે મળી માતૃભાષાને બિરદાવીએ

No. 56 – April 2010

MATRUBHASHA

Language – Gujarati

(Australia's First and Only Gujarati magazine, First published : January 2001)

અંક નંબર ૫૬ - એપ્રિલ ૨૦૧૦

માનદ તંત્રી - પ્રવીણ વાઘાણી

ક્રિમત: જેવો જેનો ભાષાપ્રેમ

નિવૃત્તિ ધામ(૨)

નિવૃત્તિ ધામ વિષેનો લેખ વાંચી ઘણા મિત્રોએ લખ્યું કે આપણે ત્યાં ગુજરાતમાં પણ આવા 'ઘરડા ઘર' બંધાતા હોય તો કેવું સારું ? મેલબર્નમાં મળેલા ગુજરાતી મિત્રોએ કહ્યું કે આપણા ગુજરાતીઓનું પણ આવું એક ધામ હોય જ્યાં આપણી ગુજરાતી સંસ્કૃતિ હોય, ગુજરાતી શાકાહારી ભોજનની વ્યવસ્થા હોય, તો અમે તેમાં રહેવા આવીએ.

વાત વિચારવા જેવી છે. પરદેશમાં નિવૃત્ત લોકો જે રીતે આનંદ અને સુખથી રહે છે તે જાતની વ્યવસ્થા આપણે પણ કરી શકીએ. ફક્ત શરૂઆત કરવાની જરૂર છે. એક રીતે જુઓ તો આપણી પાસે તો આથી પણ વધારે સારું ઘરડાઘર છે અને તે છે આપણી સંયુક્ત કુટુંબ વ્યવસ્થા. આપણી સંયુક્ત કુટુંબ વ્યવસ્થામાં નિવૃત્ત થયેલા કે અશક્ત વૃદ્ધોની સારસંભાળની જવાબદારી તેમના બાળકો ઉપાડી લેતા. વડીલો પૌત્રપૌત્રીઓના ઉછેરમાં મદદ કરતા, તેમના અનુભવનું જ્ઞાન કુટુંબના સારામાઠા પ્રસંગને સંભાળી લેતું. ઘર, ખેતર, ધંધો વગેરે દીકરાઓને સોંપી વડીલો નિશ્ચિંતપણે જાત્રા કરવા જઈ શકતા. દીકરાઓમાં શ્રવણ જેવા આદર્શો ભલે ન હોય તો પણ લડતાંઝડતાં, દલીલો કરતાં વડીલોની સંભાળ લેવાઈ જાતી.

આધુનિક જીવનશૈલી અને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ પાછળની દોડમાં આપણે આ સંયુક્ત કુટુંબ વ્યવસ્થાને છિન્નભિન્ન કરી નાંખી છે. પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિમાં ધણું સારું પણ છે પરંતુ તે અપનાવવાને બદલે આપણને જે જરૂરી નથી, જે વાસ્તવમાં નુકશાનકારક છે તે આપણે અપનાવીએ છીએ. તેમાં આપણી ધાર્મિક અને સામાજિક પ્રચારો, અંધશ્રદ્ધાઓ, કોટુંબિક વિચારો અને આર્થિક પરિસ્થિતિએ ભળીને આપણાં નિવૃત્તિ પછીના જીવન વિષેના વિચારો વિકૃત કરી નાંખ્યા છે. નિવૃત્તિ પછી જીવનને સુખમય, આનંદમય, બનાવવાને બદલે આપણે હાથે કરીને તેને વધારે દુઃખમય બનાવીએ છીએ. સહકુટુંબ વ્યવસ્થા તો ધગભગ જવા બેઠી. નિવૃત્ત લોકોએ પોતાનું શેષ જીવન સુખમાં અને આનંદમાં વીતાવવાની વ્યવસ્થા વિષે વિચારવું જોઈએ.

ઓસ્ટ્રેલિયામાં આવા ધામમાં રહેતા લોકો સ્વર્ગિય આનંદ માણી રહ્યા છે. એક બહેન સાથે વાત કરી તો તે કહે, 'અહીં રહેવા આવ્યા પછી મને સમજાયું કે જીવનનો આનંદ કેમ માણી શકાય.' એક વૃદ્ધ યુગલ કહે, 'પહેલાં અમે દીકરાઓને યાદ કરીને દુઃખી થતા હતા. અહીં આવ્યા બાદ અમે સુખમાં એટલા ગરકાવ થઈ ગયા છીએ કે...'

આ વિષે આ પહેલાં રાજકોટમાં એકલા રહેતા નિવૃત્ત લોકોને આ વાત કરેલી. તેમને પણ આવી વ્યવસ્થામાં રહેવાનું આકર્ષક લાગ્યું. તેમાં એક વૃદ્ધ યુગલ હતું જેમના દીકરાદીકરી પરદેશ રહેતા હતા, વીધવા બંહેન હતા જેમનો દીકરો તેમને સાથે રાખવા તૈયાર ન હતો, એક વિધૂર પણ હતા જેમનો દીકરો તેમને સાથે રાખવા તૈયાર તો હતો પણ તેની પત્ની પરપ્રાંતની હતી એટલે ત્યાં તેમને ફાવે તેમ ન હતું.

અલબત્ત આ બંધાને કામવાળા, રસોઈ કરવાવાળા, કાર ડ્રાઈવર, વગેરેની મદદ મળી રહેતી હતી. પણ તે બધા ઘણા અનિચમિત અને કામમાં બેદરકાર પણ ખરા. વળી વારતરહેવાર કહ્યા વગર ગેરહાજર પણ રહે, અને બદલવા પડે ત્યારે ભરોસાપાત્ર અને સારું કામ કરવાવાળા ગોતવાની તકલીફ તો ખરી જ. બીજું, બહારગામ જાય ત્યારે ઘરની સલામતીની ચિંતા તો રહે જ ને ! એકલા રહેતા એક વૃદ્ધ ઘરમાં એકવાર પડી ગયેલા અને ઊભા થઈ શકતા ન હતા. ચારપાંચ કલાક બાદ અનાયાસે એક મિત્ર તેમને મળવા આવ્યો ત્યારે તેમને મદદ મળી.

ઓસ્ટ્રેલિયામાં તો ઘણા વર્ષોથી 'Aged Homes' - 'ઘરડાઘર' - ચલાવાય રહ્યા છે જ્યાં એકલદોકલ વૃદ્ધ, અશક્ત ને બીમાર લોકો કે માબાપને રાખવામાં આવે છે. ત્યાં તેમની માવજત કરવામાં આવે છે. નર્સ ચોવીસે

કલાક હાજર હોય અને ડોક્ટર દરરોજ આવે. ખાવાપીવાની પૂરતી વ્યવસ્થા હોય. તેમના આનંદપ્રમોદ માટે પણ યોગ્ય કાર્યક્રમો યોજાતા રહે. મોટે ભાગે જીવનના અંત સમય સુધી તેઓ ત્યાં જ રહે છે. ઘણા સારા ગણાતા ઘરડાઘરમાં લોકો અગાઉથી બુકીંગ કરી રાખે છે જેથી જ્યારે તેઓ એવી હાલતમાં પહોંચે ત્યારે ત્યાં જઈને રહી શકે.

નિવૃત્ત થયેલા લોકો મોટું ઘર છોડી બે રૂમના યુનિટ, નાના ટાઉન હાઉસ કે એપાર્ટમેન્ટમાં રહેવા જાય. પણ રોજિંદું કામકાજ તો એટલું જ રહે, સૌથી વધારે મોટો સલામત સલામતીનો છે. ઘર એકલું બંધ કરી લાંબા સમય માટે બહારગામ જવામાં જોખમ છે. ડીનર માટે રાત્રે બહાર જાય તો ચોર આવી ચડે. અને ચોર આવે ત્યારે તેઓ હાજર હોય તો મારપીટ થવાના ને ઈજા થવાના દાખલા પણ બને છે.

ત્રણેક દાયકા પહેલાં થોડા નિવૃત્ત મિત્રોએ વિચાર કર્યો કે આપણે સશક્ત છીએ, હરવાફરવાને લાયક છીએ તે સમય દરમિયાન જ જો આપણે રોજિંદી ઝંઝટથી મુક્ત અને સલામત જગ્યાએ રહી શકીએ તો જીવનનો આનંદ ખૂબ માણી શકીએ.

તેમણે એક ડેવલપરને આ યોજનાની વાત કરી. તેને પણ વિચાર ગમ્યો. એક નવી જમીન પર ગ્રીસ બે બેડરૂમના બંગલાનું આયોજન કર્યું. એમાં એક કમ્યુનિટી હોલ અને સ્વીમીંગ પૂલ પણ મૂક્યા. દરેક બંગલો અદ્યતન સાધનોથી સજાવેલો. આખા સંકુલને ફરતી લોહાની જાળી અને દાખલ થવાનો એક જ દરવાજો જ્યાં ચોવીસે કલાક પહેરો રહે, કમ્યુનિટી હોલમાં રમતગમતનાં સાધનો ઉપરાંત ખાવાપીવાની સગવડ પણ કરી. આખા સંકુલને સંભાળવા, તેની દેખરેખ રાખવા, એક મેનેજર નીમ્યો. રસોયા, સફાઈવાળા, નર્સ, ડોક્ટર, પ્લમ્બર, ઈલેક્ટ્રિશિયન, વગેરેના કોન્ટ્રેક્ટ અપાયા. આ બધા ખર્ચ પેટે રહેવાસીઓ દર મહિને અમુક રકમ આપે. ફાળામાંથી બચત થતી ગઈ તેમાંથી કમ્યુનિટી માટે નવા સાધન સગવડો વસાવાતા ગયા.

હવે તેમનું જીવન સુખ અને આનંદથી ભરપૂર થઈ ગયું. ખાવાપીવાનું તૈયાર મળે અને સફાઈમાં સમય અને શક્તિનો વ્યય નહિ એટલે તેઓ પોતાના બીજા શોખમાં રસ લઈ શકતા. પેન્ટિંગ, મ્યુઝિક, ચેસ, બ્રીજ એમ અનેક જાતની પ્રવૃત્તિઓ થવા લાગી. મ્યુઝિકનું બેન્ડ તૈયાર થયું અને દર અઠવાડિયે કમ્યુનિટી હોલમાં ડીનર ડાન્સનો કાર્યક્રમ રાખતા થયા. પેન્ટિંગનું પ્રદર્શન રાખ્યું જે જોવા હજારો લોકો આવ્યા. પરપ્રાંતની અને પરદેશની સફરો પણ રાખી આમ આ નિવૃત્તિ ધામના અંતિવાસીઓ જીવનનો અણમોલ આનંદ લૂટતા થયા. જ્યાં સારી રીતે જીવવાનું ધ્યેય છે તેમાં અલગ ધર્મ કે સંસ્કૃતિનો કોઈ બાધ નથી રહેતો. કુળીમળીને રહેવાની ભાવના હોવી જોઈએ જે તેઓ બરાબર નીભાવતા હતા.

તેમની સફળતાની વાત પ્રસરી તેમ બીજા નિવૃત્ત લોકોને પણ તેનું આકર્ષણ થયું. ડેવલપરો અને મોટા શોપીંગ સેન્ટરોનું સંચાલન કરતી કંપનીઓને તેમાં નવો ધંધો દેખાયો. અને આવા નિવૃત્તિ ધામો બંધાવા લાગ્યા. અત્યારે તો ઓસ્ટ્રેલિયાના નાનામોટા ઘણા શહેરોમાં આવા નિવૃત્તિ ધામ બંધાયા છે અને નવા બંધાતા રહે છે. ત્રણ મોટી કંપનીઓ તેમાં આગળ પડતી છે. અમારા ઘરની પાંચ કીલોમિટરના વર્તુળમાં આવા સાત નિવૃત્તિ ધામ છે. ઉત્તરોત્તર સગવડતાઓ પણ વધતી જાય છે.

ઓસ્ટ્રેલિયાના નિવૃત્તિ ધામ અંગત માલિકી રહેણાંકનું સંકુલન હોય છે. જેમને ન ફાવે અથવા બીજે રહેવા જવાની ઈચ્છા થાય તો મકાન વેચી શકે છે. તેઓ પોતાનું મકાન વારસામાં આપી શકે છે. ફક્ત સંચાલન અને બધી સગવડતાઓની જવાબદારી એક કંપની સંભાળે છે જેને માટે તેમણે દરમહિને ફાળો આપવાનો રહે છે. આપણે ધારીએ તો ગુજરાતમાં અને ઓસ્ટ્રેલિયામાં પણ આવા સંકુલનો બનાવી શકીએ અને શેષ જીવનનો આનંદ માણી શકીએ. ભસ્, ફક્ત પહેલ કરવાની જરૂર છે.

Publication: MATRUBHASHA
(Bimonthly)

Language : Gujarati (Indian)
પ્રકાશન : માતૃભાષા (શુદ્ધ ગુજરાતીમાં લખાયેલું
દ્વીમાસી સામયિક)

માનદંત્રી અને પ્રકાશક : પ્રવીણ વાઘાણી

Correspondence and articles to:
The Honorary Editor
(Pravin Vaghani)
4 Fiona crt, Glen Waverley
Vic 3150 (Australia)

Email: pvaghani@hotmail.com

છપાયેલી કૃતિ માટે કંઈ પુરસ્કાર અપાશે નહીં.

Disclaimer: Views expressed in the articles
are of the contributors, writers, only. No
responsibility is accepted by the honorary
editor.

No Subscriptions:

MATRUBHASHA can now be viewed on
Shri Ratilal Chandaria's Gujarati dictionary
website www.gujaratilexicon.com. and also
on www.gav.org.au

Printed edition will be continued to be
sent to those who have already subscribed.
But after their subscription has expired,
they are requested not to send any renewal.,
but view MATRUBHASHA on the
abovementioned websites.

ગું જ ન

ઝં ખુદાની મઝા ઝં

સુરસિંહજી તખ્તસિંહજી ગોહ્લ - 'કલાપી'

ભલાઈને બૂરાઈથી દબાવાનું લાખું જ્યારે,
ખુદાએ હાથમાં લીધી કલમ શયતાનની ત્યારે !
બીચારાં ભીખ માંગે તે, કદિ એ ભીખ ન પામ્યાં,
બધા ઝાલિમ ઉપર પુષ્પો સદા આરામનાં નાખ્યાં !
મજાઓ 'આજની લૂંટી ગયેલા છે ઝુલમગારો,
લલાંઓને મળી બધી જૂઠી એ 'આવતી કાલો' !
ગુમાવી આજની મીઠી મઝા શું કાલના કાજે ?
ખુદાની શાહુકારી ચે વળી દેવાળિયાની છે !
અહીં હુરી રૂપાળીને નજરને ચોરવા નાખી,
તહીની આંખ ઊઠાવવા નહીં તાકાત પણ આપી !
છતાંએ દષ્ટિને માટે સજા દોજખ તણી સ્થાપી,
અને તાબે હમોને તો થવાનું ચૂપકી રાખી !
ખુવારીમાં હુમે આવ્યાં ! હુમે માચું હતું આરે ?
ઊપાડી જાય છે ત્યાં એ હુમારી માગણી ક્યાં છે ?
અરે ! આ આવવું શું ? ને જાવું શું ? ને સજા શી આ ?
ખુદાની આ હુમોમાં તે મદદની આમ શી આશા ?
ભલાઈ આ હુમારી કે નહીં આકાશનો ટેકો,
બૂરાઈથી ન યા ફીટ ખુદાઈ કારખાનું કો' !
હુમે આત્મા ભગાડયા છે બૂરાઈને સદા ઈચ્છી,
મગર છૂપી જિગર માંહી ભલાઈનો રલ્લો વીઠી !
બૂરાઈ આવડી ના ના, ભલાઈમાં સદા સાંખ્યું !
હવે એ શીખવું બાકી હુમે તો મોતમાં રાખ્યું !
બૂરાઈનું સદા ખંજર, ભલાઈની ઉપર દીઠું !
ન લેવાતું ! ન સ્લેવાતું ! ન પીવાતું કરી મીઠું !
ખુદા ત્હારી મજેદારી, બૂરાઈ શીખવે આવી !
ભલે તો એ હુમારે ચે શીખી શીખી સદા ગાવી !

તેજનાં સગપણ

ભાનુપ્રસાદ પંડ્યા, ગુજરાત

રખે હોયે મારું સગપણ કૂલોની સહ કશું, કૂલોને
હોય થોડા પ્રહર ત્યમ મારેય વરસ !
ઊગું, ખીલું ઝાઝું ન ઊધડું અરમાને, પછી ખરું.
છતાં કૂલો ત્યાગી ! નિજસુખ તણો રાગી જીવ હું.
થતું, મારો નાતો ખગ સહ હુશે એમ પણ હો.
કશું પંખી જેવું મમ ઉર મહી નિત્ય ફફડે !
કરે ઊડાઊડો - ફરિત તરુ આંખે બહુ રમે, ભલ્લી
ભોળી વાણી કલરવ શી ક્યાં મુજ કને ?
વિચારું. સાચ્ચે હું સૂરજ શશીનો વારસ નહીં ?
જરા જો ને કેવા ઉભય વસિયા લોચન મહી !
અને શાની ઉષ્મા રગરગ વહે આ ધસમસી ?
કહે, સંયોજાતો જીવનદીપખૂઝી રવિમહી !
અરે, હુંચે શાનો કુસુમખગ કોઈ અલગ ના,
સગાઈ સર્વેની અવિચલ ઘૃતિના મલકમાં !

વતનની યાદ

સાંઈરામ દવે

વતનની યાદ આવે છે ને ભીની થાય આ આંખો.
એ માનો ધ્યાર એ ધરબાર ને ભીજાય આ આંખો.
નથી સંગીતના શબ્દો કે ન કોઈ તાલ બાજે છે,
કરીને યાદ ધરતીને હવે તો ગાય આ આંખો.
પળો મીઠી મહોબ્બતની આ કોરી ખાચ છે અમને,
વિરહ વૈશાખની મોસમ હવે તો ન્હાય આ આંખો.
મહેક માટીની આવે છે વિદેશી આ દવા વચ્ચે,
મળે છે કોઈ ગુજરાતી ને હરખાય આ આંખો.
દરદ સાંઈનું સમજે એટલો અહીંયા સમય કોને ?
હવે તું રોકમા 'સાંઈ' ભલે ઉભરાય આ આંખો.

મંઝિલ પહોંચું જીવન જહાજે

સુધાકર હરિહર ભટ્ટ

કહેવાય પ્રભો તું તારણહાર !
જીવનનૈયા પાર ઉતાર,
તુજ દવા છે અપરંપાર
તું જ બને જીવન આધાર.
અંધકારની મઝધારે હું,
વમળવચ વિંટખાઈ ગયો,
નયનો અથડાતાં અટવાતાં
મુસાફર મૂઝાઈ ગયો.
ના દેખાતો ક્યાંય કિનારો
દિસે નહિ ના આરોવારો,
કૃપાકિરણ વિણ આ જીવનનૈયા
આરે પાર થવાનો વારો ?
પાય પખાળી વિનવું આજે
તુજ દવા વર્ષણને કાજે,
દિવ્ય દષ્ટિ તું દઈ દે આજે
તો મંઝિલ પહોંચું જીવન જહાજે !

પાંદડી શી હોડી

ચંદ્રવદન મહેતા

પાંદડી શી હોડી હો પાંદડી શી હોડી
જળમાં તરવા છોડી રે હો પાંદડી શી હોડી
તણખલાનૂં હલેસું ને રેશમની છે દોરી,
પવનનું પારેવું હું તો મારો મારગ ધોરી.
ચંદરણાંનું પાથરણું ને એમાં ટપકી તારા,
શાંતિને સળકાવે મારા હૈયાનાં ધબકારા.

દરિયાથી ડુંગર

(ચોપાઈ) ચંદ્રવદન મહેતા

દરિયાથી ડુંગર પર જાય
કેડી, ત્યાં નાનકડી થાય,
તરુવરો ત્યાં ઢોળે છાંય,
ને ઠંડો વાયુ લહેરાય.
ખરી પડી ત્યાં કૂલ કરમાય
ક્યાંક સૂરજની આવે લ્હાય,
વાદળીઓ નવરાવી જાય
ચાંદરણાં ચે ત્યાં પથરાય.
દરિયાથી ડુંગરને શિર
કેડી ઉપર જાય અધીર
સંગાથે ડગ ભરતાં જાય
પગલીથી કેડી લેકાય.
વાયુ ત્યાં મીઠો મ્હેકાય,
ને કરમાતાં કૂલો હરખાય.
એ કેડીની આણી પાર
બેસી બે જુએ પગધાર,
ફફડે ત્યાં વાયુના હોઠ,
ખોલે ત્યાં હૈયાની ગોઠ.
દરિયાથી ડુંગર પર જાય
ડુંગર પગથી રોજ ખુંદાય
ડુંગરની પગથીનાં કૂલ,
પગથીએ મેદિની ઝૂલે,
સહુ મળી નાખે નિઃશ્વાસ
અને ભળે દરિયાનો શ્વાસ.
દરિયાથી ડુંગર પર નહીં
હવે જતી એ પગલી ત્યહી
પગથીનાં એ કોમળ કૂલ,
કરમાયા દિસ અણમૂલ.
દરિયાથી ડુંગર પર, હાય !
કોણ હવે એકલો જાય ?
(સાભાર : કવિ અને કવિતામાંથી,
સંપાદન: સુરેશ દલાલ)

ચાર દિનનું ચાંદરણું

પ્રવીણ પટેલ 'શશી', અમેરિકા

ચાર દિનનું આ ચાંદરણું રે
માની લીધું કાયમનું પાથરણું રે
ચાલી જશે કાલે ચાંદરણું રે,
આવી જશે ધોર અંધારું રે.
બેઠો આંખો મીચીને મનડો રે,
વગાડે તન તાન તંબૂરો રે.
બંધની બંધ રહેશે આંખો રે,
તાણી જાશે પેલો જમડો રે.
કાયા કાચી મટોડીનો મેલ રે,
માયા કાયાને ચોટિલી દેલ રે.
દેશે માયા કાયાને છેલ રે,
માયા હરિની તારશે ટેલ રે.
ચેતી જા પાગલ ઓ મનવા રે,
રાખીશ ના જગની ખેવના રે.
ભજ લે મૂરખ ઓ મનવા રે,
રાખી લે હરિની હવે ખેવના રે.
થવાની શરીરની રાખ રે,
ભૂસાઈ જશે તારું નામ રે.
શશીના શ્રીજી લક્ષમાં રાખ રે,
જ્ઞે ચોરાશી લખનો ટાળ રે.
(સાભાર 'કાવ્યસોરભ'માંથી)

મીરાંબાઈ

મેવાડમાં એક ઠાકોરને ત્યાં એક સાધુ આવ્યા. આ સાધુ પાસે બાલગોપાલની એક મુર્તિ હતી. સાધુ દરરોજ તેની વિધવિધ પ્રકારે સેવા કરે અને તેને લાડ લડાવે. ભજન કરે, તેને ભોગ ધરાવે અને પછી જ પોતે જમ્. ઠાકોરની સાત-આઠ વયની પૌત્રી એ ધ્યાનથી જુએ. તેને તેમાં રસ પડ્યો. તેને આ બહુ ગમ્યું અને તેને પણ આ રીતે આ મુર્તિ સાથે રમવાનું મન થયું. 'જો મારી પાસે પણ આવી મુર્તિ હોય તો હું પણ તેની આ રીતે સેવા કરું, ભજન કરું, ભોગ ધરાવું, તેને અનેક લાડ લડાવું.'

તેણે દાદાને આ વાત કરી. દાદાએ કહ્યું, ભલે તને એવી મુર્તિ મંગાવી આપીશ. પણ તેને ત્યાં સુધી રહ જોવી નહોતી. તેણે કહ્યું કે આ સાધુ પાસે છે એ જ મુર્તિ તેને જોઈએ છે. ઠાકોરે સાધુને આ વાત કરી. સાધુએ પહેલાં તો ના પાડી, પણ પછી બાળકીની જીદ આગળ એણે પણ નમતું જોખવું પડ્યું. મુર્તિ મેળવી બાળકી તો ખૂબ રાજી થઈ ગઈ. બસ, હવે એને બીજા કોઈ રમકડામાં રસ ન રહ્યો. આ મુર્તિ સાથે જ રમ્યા કરે. તેને અવનવા વાઘા પહેરાવે. તેની સામે નાચે અને ભજન ગાય. તેને ભોગ ધરાવે અને પછી પોતે જમ્. તેણે મુર્તિનું નામ રાખેલ 'નટવર નાગર'. લોકો પણ આટલી નાની વયની બાળકીની આ ભક્તિ જોઈને આશ્ચર્ય પામતા હતા. તેનું નામ હતું મીરાં.

મીરાંનો જન્મ ૧૫૦૪માં મેડતાના ઠાકોર રાવ દુદાજીના દીકરા રત્નસિંહને ત્યાં થયેલો. મીરાંની માતા નાનપણમાં મરણ પામી હતી એટલે તેના દાદા રાવ દુદાજીએ તેને પોતાની પાસે રાખી હતી. પણ મીરાં બારેક વર્ષની થઈ ત્યારે રાવ દુદાજી ગુજરી ગયા. લગભગ તેર વર્ષની ઉંમરે મીરાંના લગ્ન મેવાડના મહારાણા સંગના પાટવી કુંવર ભોજરાજ સાથે કરવામાં આવ્યા. મીરાં પોતાના 'નટવર નાગર'ની મુર્તિ સાથે લઈને સાસરે ગયાં. સાસરિયામાં આવ્યા બાદ પણ તેમણે 'નટવર નાગર'ની ભક્તિ ચાલુ રાખી.

મેવાડના રાણાઓ સૂર્યવંશી હતા, એકલિંગજી મહાદેવના પરમ ભક્તો હતા. શક્તિસંપ્રદાય માટે તેમને ભારે શ્રદ્ધા હતી અને કુળદેવીમાં માનતા. લગ્ન બાદ કુળદેવીનું પૂજન રાખવામાં આવ્યું ત્યારે મીરાંએ પૂજન કરવાની ના પાડી અને કહ્યું, 'મેરો તો ગીરધર ગોપાલ, દુસરા ન કોઈ' અને કુળદેવીને નમન કરવાની પણ ના પાડી દીધી. આથી રાણાજી અને આખું કુટુંબ મીરાં પર બહુ ગુસ્સે થયાં. મીરાંને 'એકાંતવાસ'ની શિક્ષા કરવામાં આવી.

મીરાંને તો તેમાં પણ ઘણો આનંદ થયો. કારણ હવે તે કૃષ્ણભક્તિ નિર્વિદ્ય ને કરી શકતા હતા. મીરાંની દાસીઓ ચંપા અને ચમેલી મારફત રાણા ભોજરાજે તેને સમજાવવાની ઘણી કોશિષ કરી. પણ મીરાં કૃષ્ણભક્તિમાંથી જરા પણ વિચલિત ન થયાં. થાકીને રાણાએ તેમને પોતાની બહેન ઉદાબાઈ પાસે મોકલી દીધાં.

ઉદાબાઈએ મીરાંને સમજાવવાના ખૂબ પ્રયત્ન કર્યા. કુટુંબની લાજ સાંચવવાની અને રાણાના મીરાં પ્રત્યેના પ્રેમની વાતો કરી. મીરાંએ વળતી દલીલમાં તેને કહ્યું કે આ અસાર સંસારમાં નટવર નાગરની ભક્તિથી વધારે ઉત્તમ અને અપનાવવા જેવું બીજું કંઈ જ નથી. મીરાંને મનાવવા જતાં ઉદાબાઈ પોતેજ નટવરભક્ત બની ગયા અને મીરાંની સાથે સાથે એ પણ પ્રભુ ભક્તિ કરતાં, ભજન ગાતાં થઈ ગયાં.

રાણાએ મીરાંને અનેક પ્રકારે કનડગત આપવાનું શરૂ કર્યું. તેણે કૂલ્છાબમાં ડંબીલા વીંછીઓ મોકલ્યાં, કૂટના કરંડિયામાં ઝેરીલો નાગ મોકલ્યો, પણ મીરાંને કંઈ ઈજા થઈ નહિ. પંચામૃતમાં ઝેર ભેળવીને મીરાંને મોકલ્યું અને પ્રભુભક્તિમાં લીન મીરાં તે પણ ગટગટાવી ગયાં. પ્રભુએ ઝેરનું અમૃત બનાવી નાખ્યું.

મીરાં હવે ભક્તિરસમાં પૂરેપૂરી લીન થઈ ગયાં અને સાધુસંતોની સેવા કરવા લાગ્યા. રાણાએ મીરાંને મહેલમાં આવીને રહેવા માટે ખૂબ વીનવ્યા. પણ મીરાંએ તો સામે કહેવરાવ્યું કે તમે આવીને મારી સાથે રહો અને સાધુસંતોની સેવા કરો.

મીરાંના પિતા રત્નસિંહજી બાબર સાથેના યુદ્ધમાં માર્યા ગયા. તેના પતિ રાણા ભોજરાજ યુવાનીમાં જ મૃત્યુ પામ્યા અને મીરાં વિધવા થયાં. તેના સાસુ સસરા પણ ગુજરી ગયા. રાણા ભોજરાજના મૃત્યુ બાદ તેનો નાનો ભાઈ વિઠ્ઠમાદિત્ય મેવાડની ગાદી પર આવ્યો.

મીરાં મેવાડ છોડી તેના પિતાનું રાજ્ય સંભાળવા મેડતા આવ્યા. એક લડાઈમાં વિઠ્ઠમાદિત્યનું મૃત્યુ થયું. તેના મૃત્યુ બાદ સૌથી નાના ભાઈ

ઉદયસિંહએ રાજ્ય સંભાળ્યું. તે ઉદ્ભૂત અને ઉચ્છૃંખલ હતો. તેના સાગરિતોએ તેને કાનમાં ભંભેરણી કરી કે તેના કુટુંબની દુર્દશાનું કારણ મીરાં જ છે. તેણે પણ મીરાંને ઘણી ક્ષેત્રી.

મીરાંના કાકા રાવ વીરમજીને જ્યારે મીરાં પર થઈ રહેલા જુલમની ખબર પડી ત્યારે તેમણે મીરાંને પોતાની પાસે બોલાવી લીધા. આ સમય દરમિયાન મીરાંની પ્રભુભક્તિની સુવાસ આખ દેશમાં સાધુસંતોમાં ફેલાઈ ગઈ હતી. મીરાં કાકાને ત્યાં મેડતા આવ્યા બાદ ભારતની યાત્રા કરવા નીકળી પડ્યા. દશ વર્ષ સુધી દક્ષિણ અને પૂર્વ ભારતની યાત્રા કરી.

તે વૃંદાવન આવ્યા ત્યારે ત્યાં જીવા ગોસાઈ નામના એક સાધુ રહેતા હતા. એ યુસ્ત વૈષ્ણવ હતા. મીરાંબાઈએ જ્યારે તેમને મળવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી ત્યારે જવાબમાં તેમણે કહેવરાવ્યું કે,

'હું કોઈ સ્ત્રીનું મુખ જોતો નથી.'

મીરાંએ જવાબમાં લખી મોકલ્યું,

'હું આજ લગી એમ જાણતી જે વજમાં પુરુષ છે કૃષ્ણ એક,

વૃંદાવન વસી હજી પુરુષ રહ્યા છે ? ધન્ય તમારો વિવેક !'

ગોસાઈને પોતાની ભૂલ સમજાઈ અને તે સામે ચાલીને મીરાંને મળવા આવ્યા.

યાત્રા બાદ મીરાં શ્રીકૃષ્ણની નગરી દ્વારિકામાં આવીને વસ્યા.

તે સમયે મેવાડમાં મુસલમાનોની રજાડ ખૂબ વધી ગઈ હતી. ઉપરાંત દુકાળ થયો અને રોગચાળો ફેલાયો. લોકો કહેવા લાગ્યા કે પરમ ભક્ત મીરાંબાઈને દુઃખ દીધાનું આ પરિણામ છે. રાણા ઉદયસિંહને પોતાની ભૂલ સમજાઈ અને મીરાં સાથે કરેલ ગેરવર્તણુક બદલ પસ્તાવો થયો. તેણે માણસો મોકલી મીરાંબાઈની માફી માગી અને તેમને મેવાડ પાછા ફરવા વીનવ્યા. રાણાનો પ્રેમભર્યો આગ્રહ જોઈ મીરાંબાઈ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાસે વિદાય લેવા જગતમંદિરમાં ગયા અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. સ્તુતિ કરતાં કરતાં જ મીરાંબાઈએ પ્રાણ છોડ્યો.

ભક્ત કવિ તરીકે મીરાંબાઈની ખ્યાતિ સમગ્ર ભારતમાં પ્રસરી છે. તેમણે વજભાષા અને ગુજરાતીમાં અનેક ભજનો લખ્યાં છે જે લોકોમાં ખૂબ પ્રિય બન્યાં છે.

ગુજરાતના સૌ પ્રથમ સ્ત્રીકવિ તરીકે પણ તેમની નામના છે.

મીરાં ભક્તકવિ નરસિંહ મેહતાના સમય પછી ગુજરાતમાં આવ્યા હોય તેમ લાગે છે. કારણ તેમની અને નરસિંહ મેહતાની મુલાકાત થઈ હોય તેવી ઈતિહાસમાં ક્યાંય નોંધ નથી.

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે,
મને મારો રામજી ભાવે રે, બીજો મારી નજરે ન આવે રે.

મીરાંબાઈના મહેલમાં રે, હુરિ સંતનનો વાસ,

કપટીથી હુરિ દૂર વસે, મારા સંતન કેરી પાસ.

રાણોજી કાગળ મોકલે રે, દો રાણી મીરાંને હાથ,

સાધુ સંગત છોડી દો, તમે વસો અમારી સાથ.

મીરાંબાઈ કાગળ મોકલે રે, દો રાણાજીને હાથ,

રાજપાટ તમે છોડી રાણાજી, વસો સાધુને સાથ.

વિષનો પ્યાલો રાણે મોકલ્યો રે, દેજો મીરાંને હાથ,

અમૃત જાણી મીરાં પી ગયાં, જેને સહાય વિશ્વનો નાથ.

સાંઢવાળા સાંઢ શણગારજે રે, જાવું સો સો રે દેશ,

રાણાજીના દેશમાં રે, મારે જગ રે પીવાનો દોષ.

ડાબો મેલ્યો મેવાડ રે, મીરાં ગઈ પશ્ચિમ માંચ,

સરવે છોડી મીરાં નીસર્યાં જેનું માયામાં મનડું ન માંચ.

સાસુ અમારી સુષુમણા રે, સસરો પ્રેમ સંતોષ,

જેઠ જગજીવન જગતમાં, મારો નાવલિયો નિર્દોષ.

ચુંદડી ઓઢું ત્યારે રંગ ચૂવે રે, રંગ ભેરંગી હોય,

ઓઢું હું કાળો કામળો રે, દુજો ડાઘ ન લાગે કોઈ.

મીરાં હુરિની લાડલી રે, રહેતી સંત હજૂર,

સાધુ સંગાથે પ્રેમ ઘણો, પેલા કપટીથી દૂર.

ગોવિંદો પ્રાણ અમારો રે, મને જગ લાગ્યો ખારો રે,

મને મારો રામજી ભાવે રે, બીજો મારી નજરે ન આવે રે.

ધ્યાન

જે. કૃષ્ણમૂર્તિ

ધ્યાન એટલે શું ?

વાસ્તવમાં જટિલ અને ક્ષિપ્ર એવી એ સમસ્યાની તપાસ અર્થે આપણે એમાં ઊંડા ઉતરીએ એ પહેલાં આપણે એ વાતથી બહુ જ સ્પષ્ટ હોવા જોઈએ કે આપણે જેની પાછળ પડવા છીએ તે વાસ્તવમાં શું છે ? આપણે હંમેશાં કશુંક શોધતાં રહીએ છીએ, ખાસ કરીને જે લોકો ધાર્મિક મનનાં હોય છે તેઓ. વૈજ્ઞાનિક માટે પણ શોધવું એ એક સંશોધનનો વિષય થઈ ગયો છે. શોધવાના આ પરિભળને બહુ સ્પષ્ટ રીતે અને ચોક્કસપણે સમજી લેવું જોઈએ.

ધ્યાન એટલે શું ? ધ્યાન કરવાની જરૂર જ શી છે ? તેનો ઉપયોગ શો અને તે તમને ક્યારે મળે છે, એ વિષે તપાસ કરતાં પહેલાં 'શોધવું' એટલે શું એ સમજી લેવું જોઈએ.

આ શબ્દ 'શોધવું'ની પાછળ દોડવું, ખોળી કાઢવું, આપણે શેની પાછળ છીએ એ વિષે આપણે થોડાંક અંશે જાણીએ છીએ. પહેલેથી જાણીએ છીએ એવું સૂચવે છે. જ્યારે આપણે એમ કહીએ છીએ કે આપણે સત્ય શોધી રહ્યા છીએ, અથવા આપણે ઈશ્વર શોધી રહ્યા છીએ - જો આપણે ધાર્મિક મન ધરાવતાં હોઈએ તો - અથવા આપણે સંપૂર્ણ જીવન શોધી રહ્યા છીએ, ત્યારે આપણા મનમાં પહેલેથી જ એક પ્રતિકૃતિ અથવા એક ખ્યાલ હોય જ છે. કોઈ વસ્તુ શોધીને તેને મેળવવા માટે આપણી પાસે પહેલેથી જ તે વસ્તુની રૂપરેખા, તેનો રંગ, તેનું તત્ત્વ, વગેરે વગેરે હોવું જોઈએ. શું 'શોધવું' શબ્દમાં જ એ નિહિત હોય એવું નથી લાગતું કે આપણે કશુંક ખોઈ નાખ્યું છે ? અને આપણે તે શોધવાનું છે અને એ પણ નિહિત છે કે જ્યારે મળે ત્યારે આપણે તેને ઓળખી શકીએ એ માટે શક્તિમાન હોવા જોઈએ. તેનો અર્થ એ થયો કે આપણે તેને પહેલેથી જ જાણીએ છીએ, હવે આપણે કેવળ તેની પાછળ પડીને તેને શોધી કાઢવાનું છે.

ધ્યાનમાં સહુ પ્રથમ આપણને સ્પષ્ટપણે એ જાણવા મળે છે કે તે શોધવામાં બિલકુલ ઉપયોગી નથી. કેમકે શોધીને જે પ્રાપ્ત કરવાનું છે તે તમારી ઈચ્છા થકી પૂર્વનિશ્ચિત છે. જો તમે નાખુશ, એકાકી, હતાશામાં હો તો તમે આશા, સાથ, તમે કંઈક જાળવી શકો, તમે જેને આધારે ટકી શકો એવું કંઈક શોધશો અને અનિવાર્ય પણે તમે તે શોધી શકો છો.

ધ્યાનમાં આપણે એક મૂળ આધાર સ્થાપવાનો છે, વ્યવસ્થાના પાયો નાખવાનો છે, કે જે પ્રમાણિકતાનો પાયો છે, પ્રતિષ્ઠાનો નહીં. સામાજિક નૈતિકતા કે જે બિલકુલ નૈતિકતા છે જ નહીં તેનો નહીં. પરંતુ અવ્યવસ્થાને સમજવાથી આવતી વ્યવસ્થા તદ્દન જુદી જ વસ્તુ છે. જ્યાં સુધી સંઘર્ષ છે, બાહ્યપણે અને આંતરિકપણે, જ્યાં સુધી સંઘર્ષ રહેશે ત્યાં સુધી અવ્યવસ્થાનું અસ્તિત્વ પણ રહેવાનું જ. એ વ્યવસ્થાનો પાયો ભીતર નાખવાનો છે.

નિયંત્રણ વગર આપણે વ્યવસ્થા સ્થાપવી જોઈએ એમ કહીને આપણે કોઈક મુશકેલ બાબત વિષે વાતચીત કરીએ છીએ. આપણે અવ્યવસ્થા સમજવી જોઈએ. તે કેવી રીતે ઉદભવે છે તે સમજવું જોઈએ. આપણી અંદર જે સંઘર્ષ છે તે એ જ છે. તેનું નિરીક્ષણ કરવાથી તે સમજાઈ જાય છે, જે કોઈ એવી વસ્તુ નથી કે જેમાંથી આપણે બાહર નીકળીએ કે તેનું ગળું દબાવી ગૂંચળાવીને તેને મારી નાખીએ અથવા તો તેનું દમન કરીએ. કોઈપણ વિકૃતિ કે અવરોધ વગર, ફરજિયાતપણે કે આદેશાત્મક આવેશ વગર તેનું નિરીક્ષણ કરવું એ એકદમ કપરું કાર્ય છે.

નિયંત્રણ કાં તો દમન, ઈનકાર અથવા ગણત્રીમાં ન લેવાનું સૂચવે છે. તે નિયંત્રક તથા નિયંત્રિત વસ્તુ વચ્ચેનું વિભાજન સૂચવે છે, તે સંઘર્ષ સૂચવે છે. જ્યારે આપણને આ સમજાય જાય છે ત્યારે નિયંત્રણ અને પસંદગીનો સંપૂર્ણપણે અંત આવે છે. આ બધું કદાચ તમે જેને વિષે વિચાર્યું છે તે બધી જ વસ્તુઓ સાથે વિરોધાભાસી અને કદાચ મુશકેલ જણાય છે. તમે એમ પણ કહો, નિયંત્રણ વગર વ્યવસ્થા કેવી રીતે હોઈ શકે ? ઈચ્છાની ક્રિયા વગર વ્યવસ્થા કેવી રીતે હોઈ શકે ? પરંતુ આપણે કહ્યું તે મુજબ નિયંત્રણ, નિયંત્રક અને જે વસ્તુ પર નિયંત્રણ કરવામાં આવે તે નિયંત્રિત વચ્ચે વિભાજન સૂચવે છે. આ વિભાજનમાં સંઘર્ષ અને વિકૃતિ, અર્થનો અનર્થ, હોય છે. જ્યારે તમે ખરેખર આ સમજો છો ત્યારે નિયંત્રક અને નિયંત્રિત વચ્ચેના આ વિભાજનનો અંત આવે છે અને તેથી સમજણ આવે છે, સમજાય છે. વાસ્તવમાં શું છે એ વિષે જ્યારે સમજ હોય ત્યારે નિયંત્રણની જરૂર નથી રહેતી.

આમ ધ્યાન શું છે એ વિષયની જો આપણે તપાસ કરવી હોય તો એવી બે આવશ્યક વસ્તુઓ છે જેને વિષે આપણે સંપૂર્ણ સમજ મેળવવી જોઈએ. પ્રથમ, શોધવા માટે ભટકવાનું કોઈ જ પ્રયોજન નથી, બીજું, નિયંત્રણ અને દ્વેષના, તથા નિરીક્ષક અને નિરીક્ષિતના વિરોધાભાસથી ઉદ્ભવતી અવ્યવસ્થાને સમજવાથી આવેલી વ્યવસ્થા સ્થાપાયેલી હોવી જોઈએ.

કોઈ કોઈપણ હોય અને ગુસ્સાથી છુટકારો મેળવવા માટે એ જુએ કે પોતે જ કોષ્ટ છે, ત્યારે વ્યવસ્થા સ્થાપાય છે. આ સમજણ વગર તમે ખરેખર સંભવતઃ ધ્યાન શું છે એ જાણી ન શકો. ધ્યાન વિષે લખાયેલાં બધા પુસ્તકોથી તમારી જાતને બેવકૂફ ન બનાવો. અથવા ધ્યાન કેમ કરવું એ વિષે કહેતા બધા લોકો કે ધ્યાન કરવા માટે સ્વાયેલાં જૂથોના કહેવા પ્રમાણે તમારી જાતને બેવકૂફ ન બનાવો. કેમ કે તેમાં વ્યવસ્થા નથી. વ્યવસ્થા તો એક સદ્ગુણ છે, તે ન હોય તો મન હંમેશાં વિરોધાભાસના પ્રયત્નમાં જ રહે છે. ધ્યાનના સમગ્ર ગર્ભિતાર્થો, સૂચિતાર્થોથી આવું મન કેવી રીતે સભાન થઈ શકે ?

આપણે પ્રાણપણે આ વિચિત્ર વસ્તુ કે જેને પ્રેમ કહે છે તે પામવો જોઈએ - અને તેથી ભયરહિત બનવું જોઈએ. ભયરહિત હોઈએ તે જરૂરી છે, આપણે પ્રેમનો અર્થ એવો કરીએ છીએ કે જેને સુખનો, આકાંક્ષાનો, ઈર્ષાનો સ્પર્શ ન થયો હોય, જે પ્રેમ સ્પર્ધા કરવાનું નથી જાણતો તે વિભાજન નથી કરતો. જે મારો પ્રેમ અને તમારો પ્રેમ એવા વિભાજન નથી કરતો, તે મન, મગજ અને લાગણી સાથે સંપૂર્ણ સુવાદિતા સાધે છે. અને આ મધુર સ્વરસંવાદિતા હોવી જ જોઈએ. અન્યથા ધ્યાન આત્મસંમોહન બની જાય છે.

તમારા મનની પ્રવૃત્તિઓ, તે કેવી રીતે કામ કરે છે, પોતાની સ્વકેન્દ્રિત પ્રવૃત્તિઓ, 'હું' અને 'હું નહીં', આ બધું જ શોધી કાઢવા માટે તમારે સાબત મહેનત કરવી જ જોઈએ. તમારે તમારી જાતથી અને મન પોતાની સાથે જે યુક્તિઓ અજમાવીને છલના કરે છે તે, આભાસ અને ભ્રમણા, કલ્પનાસૃષ્ટિ અને જેમાં આપણે રાચતા હોઈએ તે કલ્પનાઓ, આ બધાથી આપણે તદ્દન પરિચિત હોવા જોઈએ. જે મન અતિશય લાગણીશીલ થવા સમર્થ છે તે પ્રેમ માટે અસમર્થ છે. લાગણી પશુતા, ફરતા અને હિંસા ઉત્પન્ન કરે છે, પ્રેમ નહીં.

જ્યારે શરીર શાંત હોય ત્યારે રક્તનો પ્રવાહ મસ્તક તરફ વધારે વહે છે. પણ જો તમે કોંકડું વળીને, બીકથી દબાઈને, કે ઢગતા બેઠા હો તો રક્તના પ્રવાહને મસ્તક તરફ વહેવું મુશકેલ બને છે. આ બધું તમે જાણો છો. પણ બીજી તરફ, તમે કોઈ કરો અને ધ્યાન લાગે છે. બસમાં હો ત્યારે અથવા તમે વાહન હંકારી રહ્યા હો ત્યારે. એ સૌથી અસાધરણ બાબત છે કે જ્યારે તમે વાહન હંકારી રહ્યા હો ત્યારે તમે ધ્યાન કરી શકો, સાવધ રહો, હું એ અર્થમાં કહું છું. શરીરને પોતાની આગવી બુદ્ધિ હોય છે જે વિચારે ખલાસ કરી નાખી છે. વિચાર સુખ શોધે છે અને આ રીતે વિચાર સ્વછંદતા તરફ સરકે છે. અતિઆહાર, ભોગવિલાસમાં રચ્યાપચ્યા રહેવું, તે શરીરને અમુક ચોક્કસ કાર્ય કરવાની ફરજ પાડે છે.

ત્યાર બાદ ધ્યાનમાં એક બીજું પરિભળ આવે છે. જાગતું મન, એ મન કે જે દિવસ દરમિયાન જે રીતે તેને તાલોમ આપવામાં આવી છે તે રીતે કાર્ય કરતું રહે છે. એ સભાન મન જે પોતાની રોજિંદી પ્રવૃત્તિઓ સાથે રહી તે પ્રવૃત્તિઓને નિદ્રામાં સ્વપ્નામાં ચાલુ રાખે છે. એક યા બીજા પ્રકારની ક્રિયા ચાલતી રહે છે. કોઈ બનાવ ચાલતો હોય છે. આમ તમારી ઊંઘ તમારી જાગત અવસ્થાનું સાતત્ય છે. સ્વપ્ના વિષે બહુ રહસ્યમય મંત્રતંત્રની વાતો ફેલાયેલી છે, તેનું અર્થઘટન કરવાની જરૂરિયાત જણાય છે, આથી બધા ધંધાદારી લોકો સ્વપ્નાનાં અર્થઘટન કરી આપે છે જેનું તમે તમારી જાતે સરળતાથી નિરીક્ષણ કરી શકો છો. જો તમે દિવસ દરમિયાનની તમારી રોજિંદી જીવનચર્યા જુઓ તો પણ તમે તેનું નિરીક્ષણ કરી શકો છો. છતાં સ્વપ્નાં હોવા જ શા માટે જોઈએ ? માનસશાસ્ત્રીઓ કહે છે કે સ્વપ્નાં હોવા જરૂરી છે અને સ્વપ્નાં ન હોય તો તમે પાગલ બની જાઓ. પણ જો તમે તમારી જાગતી અવસ્થાના કલાકોનું બહુ જ નિકટવર્તી નિરીક્ષણ કરી લીધું હોય તો જ્યારે તમે નિદ્રાધીન હો ત્યારે તમને સ્વપ્નાં નહીં આવે તે તમે જોઈ શકશો.

મન વિચારની પ્રત્યેક પળનું અવલોકન કરતું રહે છે, તેના પ્રત્યેક શબ્દ પર જાગત રહે છે. જો તમે તેમ કરશો તો તમને ધ્યાન અસાધારણ મહત્વનું, તકલીફ લેવા જેવું સારું, ભવ્યપણે પ્રતિષ્ઠાભર્યું અને અવલોકન કરવાનું સૌંદર્ય જોવા મળશે અને ધ્યાન મોહક અને સુંદર બની જશે.

(સાભારણઃ 'હિંસાની પેલે પાર'માંથી)

સંમોહન

-પ્રવીણ પટેલ 'શશી', અમેરિકા

ખાટલા સામે તસ્વીર, અને એમાં કૃષ્ણ પરમાત્મા, સવારે ઉઠું ત્યારે પહેલી નજર ત્યાં પડે. મારી નજરમાં એ આવે છે કે એમની નજરમાં હું આવું છું, તેની મને ખબર નથી. રાત્રે એમનાં ભજનોની કેસેટ સાંભળું, ઉઘમાં સરી પડું હું અને એ તો બજતી જ રહે! મોહન મુરલી વગાડે પણ મને એનું

સંમોહન થતું નથી, કેમ ?

મારા મિત્ર હસમુખ પટેલે ગીતાની વાત છેડી હતી. ગીતાનાં એટલાં બધાં ભાષ્યો થયાં છે કે જો એ સઘળાં વાંચવામાં આવે તો મૂળ વાતથી આપણે ચ્યૂત થઈ જઈએ. કિન્તુ, પરંતુ, અગર, મગર, ખંડન, મંડણ, આદિ તત્ત્વીઓના શોરબકોર વચ્ચે મારી નિંદ વેરણ થઈ ગઈ. આંખો ચોળીને જોયું તો ચારેકોર અંધારું હતું. નિઃશબ્દ શાંતિ વચ્ચે મને મારા ખુદના ધબકારા સંભળાતા હતા. સાથે કોઈ બીજો અવાજ પણ આવતો કળાયો. મેં કાન સરવા કર્યાં, તો અવાજ સામેથી આવતો હતો, પેલી ઇભિમાંથી. મારી જેમ એ પણ જાગી ગયા હતા કે શું ?

છૂટા કેશ, ઉપર મોરપીછ, આંખોમાં અંજન, ગાલોમાં ખંજન, કાનોમાં કુંડળ, મદિલા હોઠ, એમનું શ્યામલ મુખારવિંદ સુંદર હતું. રાધાજી એટલે જ કદાચ એમના ઉપર વારી ગયા હશે. મોહુ પમાડે તે ભગવાન ?

મારી આંખોમાં એમણે એમના નેણ પરોવ્યા. હું મારી જાતને ભૂલી રહ્યો હતો, જાણે મારા ઉપર વશિકરણ થઈ રહ્યું હતું. મારી બુદ્ધિ બંહેર મારી રહી હતી. હું જડ હતો, એ ચેતનમય હતા. એમના ગુલાબી હોઠ ફફડ્યા, અંદર ધવલ દંતમાળા હતી, મારા કાને મધુર ધ્વનિ પડ્યો.

'હું કોણ છું ?

'તમે પ્રભો, 'તમે' છે.' મેં હાથ જોડયા.

'ના, હું એ 'હું' નથી, કારણ કે 'તું' હું છું.'

'તો, પછી તમે ત્યાં અને હું અહીં કેમ છું ?

'કારણ કે તું માયામાં છે અને હું માયા મુક્ત છું.'

મને લાગ્યું કે દલીલોમાં તો એ મને મહાત જ કરશે. મેં મારો પેતરો બદલ્યો.

'કહેવાય છે કે તમે સર્વના મનોરથો પૂરા કરો છો, આ સાચું કે ખોટું ?

'યુધિષ્ઠિરને મેં જ 'નરો વા - કૂજરો વા' કહેવાની પ્રેરણા આપી હતી. જૂઠું તે ખોટું, હું સત્યને પડખે રહું છું.'

'પ્રભુ, મારા દોષો કૃપયા દૂર કરો.'

'આ મારા હાથમાં નથી. બુરાઈ, દુર્ગુણ, દુષ્ટતા, દુર્વતન, આ બધી તારી ખુદની જફા છે. આનાથી બચીને તો તારે જ દૂર રહેવું પડે.'

'મારું તનડું પૂર્ણ-સંપૂર્ણ બનાવવાની તમને હું અરજ કરી શકું ?'

'વત્સ, હું ખોખું બદલું ખરો, પરંતુ કાયમ તો ના જ રાખી શકું. આટલું જાણ કે તારો પ્રાણ ચિરંજીવી છે.'

'તો, પછી મને ધૈર્ય-ધીરજ દો.'

'જો, સખરી એ તો મુશ્કેલીઓની આડપેદાશ છે. આ મળે નહીં, પણ શીખવી પડે.'

'એ જવા દો, મને સુખ દઈ દો.'

'જે જોઈએ એ પામવાનું તારા હાથમાં જ છે. વાવો તેવું લણવાનું, સમજ્યો ? કર્મનો સિદ્ધાંત એ છે કે જેવું ફળ ઈચ્છો એવા પ્રયત્ન તો અવશ્ય કરો જ. હાથ જોડીને બેસી રહો, તો મારા આશીર્વાદ પણ કામ ના લાગે !'

'તમે મને દુઃખ મુક્ત કરી શકો ?'

'દુઃખ છે તો તું મને યાદ કરે છે. જેટલી યાતના વધુ એટલો તું મારી નિકટ.'

'મારો આત્મા તમારો અંશ છે, તો પછી તમે એનો ઉદ્ધાર ના કરી શકો ?'

'ફળ અર્થે હું ડાળખાં તો કાપીશ જ, પરંતુ લાખચોરાસી બહાર આવવાની જવાબદારી તારા શિરે છે.'

'પ્રભુ, મારે જીવન કઈ રીતે જીવવું ?'

'સુંદર સૃષ્ટિ મારી દેન છે, જીવતરનો આનંદ તું ધારે તે રીતે લૂંટી શકે છે.'

'બીજું કશું નહીં તો છેવટે મને તમે પ્રેમ કરો છો એવો હું બીજાને કરી શકું એવી કૃપા કરો.'

'ઓહ ! તારા દિમાગમાં છેવટે કંઈક આવ્યું ખરું. સત્, ચિત્ત અને આનંદ, તે જ હું, મારાથી તું અલગ નથી. હું અવિનાશી છું, તો તારો આત્મા પણ અજરા અમર છે. દેહના અવરણમાં જીવ આવે ને જાય, પરંતુ વાસ્તવમાં ના તો એ પલળે, સળગે કે છેદાય. હું તારો, તું મારો, એમ સર્વ આપણાં, આ જ તો પ્રેમ. સ્થૂળ મટે તો દિવ્ય સાંપડે. આ પળ તારી છે, આને તું જીવી લે.'

હું મંત્રમુગ્ધ હતો. શ્રી કૃષ્ણ શરણમમ્ ..શ્રી કૃષ્ણ શરણમમ્ ..

પત્નીએ ભૂમ પાડી, ઝબકીને હું જાગ્યો.

રાત ગઈ, ખાત ગઈ, હું મરૂભૂમિ ઉપર હતો, ચારે તરફ તત્ત્વીઓ ફૂંકાતી હતી !

એજ 'હું', અહમ્ બહાસ્મિ, બધું મારી મુઠ્ઠીમાં હતું. જોયું તો ઇભિમાંનાં કૃષ્ણ પરમાત્મા જડવત્ મારી આંખ સામે તાકી રહ્યા હતા !

૪ ૪ ૪ ૪

લગ્નસંસ્થા

સ્વામી સચ્ચિદાનંદ

પશ્ચિમમાં લગ્નસંસ્થા નિષ્પ્રાણ થતી જાય છે તેનું કારણ છે ઔદ્યોગિક વિકાસ અને વિજ્ઞાન. ધર્મની પકડ જતી રહેવાથી મોટા ભાગનાં પતિપત્ની બંને સ્થાયી લગ્નજીવનને બંધિયાર લગ્નજીવન માનતાં થયાં છે. મુક્ત જીવનના નામે તેઓ વધુ ને વધુ મુક્ત સાહચર્યની અપેક્ષા વાળાં થયા છે. એટલે લગ્નસંસ્થા નિષ્પ્રાણ થવા લાગી છે. પ્રસન્ન, સ્થાયી અને વિશ્વાસપાત્ર દાંપત્યજીવન દુર્લભ થવા લાગ્યું છે. નિયમો વિના વ્યવસ્થા હોઈ શકે જ નહીં. જ્યારે નિયમોને જ બંધન માનવામાં આવે અને તેને તોડી નાખવાના પ્રયત્નો થાય ત્યારે મુક્તિ તો મળે પણ તે વિનાશકારી સ્વચ્છંદતા જ બની રહે. એટલે નિયમો પ્રસન્ન અને સુખી દાંપત્ય જીવન માટે જરૂરી વાડનું કામ કરે છે.

નિયમો જ્યારે કઠોર, કઠોરતમ અને કૂર બને ત્યારે પ્રજા મર્યાદાનું સુખ ભોગવવાને બદલે પોતાના જ નિયમોથી રિબાતી થાય, ત્રાહિમામ્ થઈ જાય. આપણી લગ્નસંસ્થાના નિયમોમાં આવું જ થયું છે. વૈદિકયુગમાં કન્યાને સ્વતંત્રતા હતી અને સ્વયંવરથી પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણેનો પતિ પસંદ કરવાની છૂટ હતી. પછી પુરોહિતયુગમાં કન્યાદાનની પ્રથા શરૂ થઈ અને કન્યાની સ્વતંત્રતા ઊંનવાઈ ગઈ. કન્યા પિતાને આધીન બની. પિતા પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે કન્યાનું 'દાન' ગમે તેને આપી શકે છે. આ નિયમથી કન્યાનું શોષણ શરૂ થયું. કન્યાની પોતાની કોઈ પસંદગી નહિ, કોઈ આવાજ નહિ, માબાપને ઠીક લાગ્યું ત્યાં ગોઠવી દીધું અને જે સ્થળે ગોઠવ્યું તે કસાઈવાડો હોય કે નરકાગાર હોય તો પણ કન્યાએ તેને સ્વીકારવાનું તથા પાર પાડવાનું. આ ધર્મ તથા સંસ્કૃતિ થયાં. બીજા પક્ષે પુરુષ માટે પણ એવું જ થયું. નાના બાળકના માબાપ જે કાંઈ ગોઠવે તે ગમે તેટલું પ્રતિકૂળ હોય તો પણ તેણે મોટા થયે સ્વીકારવાનું તથા પાર પાડવાનું.

એ વાત સાચી છે કે પ્રત્યેક માબાપ પોતાના બાળકોનું ભલું જ ઈચ્છતા હોય છે તથા તેઓ સુખી થાય તેવા જ પ્રયત્નો કરતાં હોય છે. તો પણ કેટલાંક માબાપ સ્વાર્થ તથા લોભ માટે, તો કેટલાય અન્ય કારણોસર, લાકડેમાંકડું વળગાડી દેતાં હોય છે. તેમની ભુલોને સુધારી જ ન શકાય અને રિબાઈ રિબાઈને જીવન જિવાય તે નિયમોની કૂરતા છે. આદર્શોની વાડ જીવન માટે જરૂરી છે પણ જીવનને જ ભરખી જાય તેવાં આદર્શો એ અંતિમવાદ છે.

ત્યક્તા, વિધવા, વિધુર કે અન્ય લગ્નજીવન માણવાને યોગ્ય ઉમરવાળા ઈચ્છા હોવા છતાં લગ્ન કરી જ ન શકે તેવા નિયમો એ કૂરતા છે. આ તો પ્રત્યક્ષ નિયમોની કૂરતા થઈ. પણ જ્યાં નિયમો છૂટ આપતાં હોય પણ વાતાવરણ કે પરિસ્થિતિ એવી હોય કે તે છૂટનો ઉપયોગ જ ન થઈ શકે તો તે પ્રછન્ન કૂરતા છે. દહેજ, કન્યાવિક્રય, વરવિક્રય, જાતિ કે ગોળનો બાધ વગેરે એવાં કારણો છે જેને લીધે ઘણા લોકો માટે લગ્નસંસ્થા સરળ અને સહજ વિધિ ન રહેતાં કૂર નહિ તો કઠોરતમ પ્રક્રિયા બની ગઈ છે. આ કઠોરતાથી જ્યાં અનેક લોકો લગ્નવંચિત રહે છે, ત્યાં ઈચ્છાએ કે અનિચ્છાએ પણ રાજમાર્ગની સાથે સાથે પ્રગટ કે અપ્રગટ પગદંડીઓ શરૂ થઈ જાય છે. જેમ કડક કાયદાઓ હોવા છતાં વગરચોપડાનો વ્યાપાર અટકાવી શકાતો નથી તેમ લગ્નસંસ્થાની પકડ ગમે તેટલી મજબૂત કરવામાં આવે તો પણ આ પગદંડીઓને સદંતર ભૂંસી શકાતી નથી. લગ્નબાહ્ય કામાચારને ભયંકર પાપ ગણી તેને માટે સખત સજા કરવા છતાં તે અટક્યો નથી. ૪ ૪ ૪

દુખી ધરના યુવાનોને

દુધર વાલેસ

(દુધર વાલેસ લેખસંચય 'વ્યક્તિમાંથી')

કોલેજમાં દાખલ થતી વખતે એ યુવાન સાથે એના વડીલ આવ્યા હતા. એ એના બાપ ન હતા. પણ પ્રેમથી અને ધીરજથી એની બાજુમાં રહીને બધી વિધિઓ પતાવવા એમણે મદદ કરી. ફોર્મમાં વાલીની સહી જોઈતી હતી ત્યાં એમણે સહી પણ કરી. જોકે પિતાનું નામ ને સરનામું જુદા ભર્યાં હતાં. જતી વખતે જરા બાજુએ લઈ જઈને એમણે મને કાનમાં કહ્યું, 'આ છોકરા ઉપર પ્રેમની નજર રાખજો. એને ઘેર દુઃખ છે.' અને બંને ગયા.

એ વિદ્યાર્થીને અને એના જેવા અનેકને પણ વર્ગમાં બેસતા અને મેદાનમાં રમતા જોઈને મારા મનમાં અનેક જાતના વિચારો ઊઠે છે. જાતજાતની ચિંતાઓ ધ્રુવાય છે. કારણ કે ઘેર દુઃખ હોય, મોટું દુઃખ હોય, બીજાને કહી ન શકાય એવું દુઃખ હોય, ત્યારે કોલેજમાં આવતાં એ છોકરાની શી હાલત થાય છે એ અનેક એવા દુઃખદ પ્રસંગો જોવા પછી હું હવે જાણું છું. યુવાન માણસની જીવનપ્રગતિમાં પૈસાની ભીડ, બુદ્ધિની મંદતા કે દેહના રોગ કરતાં ધરના ક્ષેત્ર કે બાબાપના અણબનાવ વધારે મોટી અડચણરૂપ હોય છે.

છોકરો નાનો છે ત્યાં સુધી તેને ભાન નથી કે તેને ઘેર કંઈક છે જે તેના દોસ્તદારોને ઘેર નથી. પણ ધીરે ધીરે તેને ખબર પડવા માંડે છે કે મા અને સાવડી મા વચ્ચે ફેર છે. જે 'ભાઈ' ઘણા વખતથી પરદેશમાં હતો અને પોતાને માટે નવાં નવાં રમકડાં લઈને આવતો હતો તે પાછો આવવાનો નથી અને રમકડાં પણ આવવાના નથી. બા એને વહેલો વહેલો સુવાડીને જલદી ઊંઘી જવાનો આગ્રહ કરે એ પોતે અમુક બનાવ ન જુએ અને અમુક વાતો ન સાંભળે એ માટે હોય છે. અને જેમ જેમ એ જુએ છે અને સમજે છે તેમ એના નાજુક મનમાં પ્રશ્ન ઘડાય છે, 'મારું આમ કેમ?' અને 'બીજાઓનું આમ કેમ નથી?'

એ પ્રશ્નમાં ઘોર નિરાશાના અંધકાર છે. ભાવિ લઘુતાગંધોના બીજ છે. દિલની વ્યથાના અણસાર છે. તો પણ વર્ષો સુધી, ઘણું કરીને સ્કૂલના વર્ષો સુધી તેનો ડંખ લાગતો નથી. નાની ઉંમર, રમતિયાળ સ્વભાવ, સ્કૂલની ફૂફ અને મિત્રોનો સરળ પ્રેમ - એ આ પ્રશ્નને લાંબા સમય સુધી દબાવી રાખે છે.

રાખ નીચે અંગારા.

ધરતીના પેટમાં જ્યાંનામુખી.

પણ એ રાખ ઊંડે ને મો ફાટી જાય ત્યારે એની આસપાસ સત્યાનાશ ફરી વળે છે.

એ સંસ્કૃતિકાળ કોલેજનો કાળ હોય છે.

એ વિદ્યાર્થી માટે પણ એ સંસ્કૃતિકાળ વહેલો આવી ગયો.

કોલેજમાં આવતાં એના દિલમાં એક જાતનો ઘેરો અસ્પષ્ટ ભય લાગ્યા કરતો હતો.

જૂના મિત્રો સાથે એ સલામતી અનુભવતો. કારણ કે તેઓ તો જે જાણવાનું હતું તે બધું જાણતા હતા, તેની સાથે જ એ બધું શીખ્યા હતા અને એક વણલગ્યા કરારથી એની વાતો કદી કરતાં ન હતાં.

પણ હવે કોલેજમાં નવા મિત્રો બનાવવા પડશે. ને એ ઘરે આવશે ને પ્રશ્નો પૂછશે અને એમને ખબર પડશે. એટલે નવા મિત્રો ન બનાવીએ તો સારું એવો નિર્ણય આપોઆપ તેના મનમાં બંધાઈ ગયો. નિર્ણય ખોટો હતો એ તે જાણતો હતો. તેનાં માઠા પરિણામ આવશે એના અણસારા પણ તેના મનમાં હતા. એ કાયરનો રસ્તો છે એ તે સ્પષ્ટ રીતે જોતો હતો. પણ ના છૂટકે એણે એ રસ્તો લીધો. કોઈ મારા જીવનનો ભેદ ન જાણે એ માટે કોઈને નજીક આવવા દઈશ નહીં એવી તેની નીતિ બની રહી.

એ નીતિને પરિણામે તે એકલો પડ્યો. પણ લોકો પોતાને એકલો જોશે તો પાછા વહેમાઈ જશે એ બીકથી કેટલાક દોસ્તોની સાથે એણે જવું પડતું. તેઓ માત્ર ધાંધલિયા દોસ્તો હતા. સાચા મિત્રો નહીં. એની સાથે તે બૂમો પાડીને વાતો કરતો, જોરથી હસતો, કદી નહોતી કરી એવી વાતો કરવા લાગ્યો, કદી ગયો નહોતો એવી જગ્યાઓએ જવા લાગ્યો. એ ધાંધલમાં તેનો એ અંગત પ્રશ્ન ભૂલાઈ જશે. અને ઘેર દુઃખ છે માટે બહાર થોડું સુખ શોધવા જઈએ તો ખોટું નથી એવી કોઈ દલીલથી એણે પોતાનું મન મનાવ્યું. પણ એ સુખ કૃત્રિમ હતું, ક્ષણિક હતું, સંતોષ આપે એવું નહોતું, અને એની શોધમાં બહાર ફાંફા માર્યા પછી એ ઘેર આવે ત્યારે એ કાયમનો પ્રશ્ન તો હજી વધારે ભારે લાગતો, અસહ્ય લાગતો. 'મારું આમ કેમ?'

અને તેના અભ્યાસનું શું ?

સ્કૂલ સુધી તેને કહેવું પડ્યું નહતું. કુદરતે બુદ્ધિ આપી હતી એટલે વાંચવાની પણ મજા પડતી અને સહજ મહેનત કરીને તે દરેક પરીક્ષામાં સારા નંબરે પાસ થતો. પણ હવે ચોપડી હાથમાં લીધી એટલે ભારે લાગી. ઉઘાડવાનું મન થાય જ નહિ, ઉઘાડે તો ધ્યાન એના ઉપર ચોંટે જ નહિ અને વાંચે તો વાંચેલું યાદ રહે જ નહિ. ભવિષ્યની ચિંતા, ધરના અને બહારના જીવનનો વિસંવાદ અને જીવનમાં પોતાને થયેલા અન્યાયનો રોષ. એ મનમાં હોય ત્યાં સુધી ગણિતના પ્રયોગો અને રસાયણનાં સૂત્રો માટે એમાં જગ્યા નથી. પછી જે થવાનું હતું તે થયું. કોલેજની પહેલી પરીક્ષા આવી અને તેનું પરિણામ બોર્ડ ઉપર મૂકવામાં આવ્યું ત્યારે પોતાનું નામ અને તેની સામેનો આંકડો જોતાં એનાથી નીચું જોવાઈ ગયું. દુઃખમાં દુઃખ ઉમેરાયું, ચિંતામાં ચિંતા ભળી. "શું મારા ઘર ઉપર અને મારા જીવન ઉપર એવો ભયંકર સાપ છે કે એમાંથી ઉગરવાનો કોઈ રસ્તો નથી?"

ઊપાય છે !!!

તમારે માટે અને તમારા જેવા બીજા દુઃખી યુવાનો માટે. શહેરના કે ગામડાનાં, શ્રીમંત કે ગરીબ - જેમનાં હૃદયમાં એવો ગુપ્ત કાંટો ભોકાયેલો હોય, એ બધાને માટે ઉપાય છે. પણ એ ઉપાય તમે શોધી રહ્યા છો એ દિશામાં નથી. એથી ઊલટી જ દિશામાં મળશે. મૂળ દુઃખ ભૂલાવવા પ્રયત્ન કરવો એ તો દુઃખ વધારવા ને નજર સામે મૂકવા ને જાહેર કરવા જેવું છે. પણ સાચી પરિસ્થિતિ જાણીને ને સ્વીકારીને સંકોચ વિના સમાજમાં પોતાનું સ્થાન લેવું, અને એ મૂળ દુઃખ ભુલાવી દે એવી સફળતા દુનિયાની આગળ પ્રાપ્ત કરવી એ સાચો રસ્તો છે.

ગુરુ ગૌતમ પોતાના દરેક શિષ્યને તેમના કુળ વિષે પૂછી રહ્યા હતા ત્યારે સત્યકામ જાબાલ નામના એક યુવાને બધાની આગળ ઊભા થઈને નિર્દોષપણાથી કહ્યું, "મારા પિતાના ગોત્રની મારી માને પણ જાણ નથી." કોઈ કશું કહી શકે એ પહેલાં ગુરુએ એને ભેટીને કહ્યું, "તારું ગોત્ર સર્વશ્રેષ્ઠ છે. તું સત્યના ગોત્રનો છે, ભેટા." અને બીજાના શિષ્યોના ફોઈ ઉપર ડોકિયું કરતું તિરસ્કારનું સ્મિત ત્યાં જ થીજી ગયું. શરૂઆતમાં આટલી હિંમત બતાવી એટલે એનો રસ્તો મોકળો થયો. જે જાણવાનું હતું એ પોતે કહી દીધું એટલે બધાનાં મોં બંધ કર્યાં.

પછી મુક્ત મનથી એ અભ્યાસનું કામ આદરી શકશે અને જીવનમાં સફળતા મેળવીને સમાજની આગળ ઊભો રહેશે ત્યારે બધાનાં માથાં નમી પડશે. ઘેર દુઃખ હોવા છતાં જેણે જીવન સિદ્ધ બનાવ્યું એનું પરાક્રમ બમણું દેખાશે.

પદવીદાન સમારંભમાં પીએચડીની સર્વોચ્ચ ઉપાધિ લેવા એક તરુણ વિદ્યાર્થી મંચ ઉપર આવ્યો ત્યારે દૂર પાછળ બેઠેલી એ સ્ત્રીની આંખો ભીની થઈ. એ યુવાનના બાપને વર્ષો પહેલાં ફાંસીની સજા થઈ હતી-ભાન ભૂલીને એણે એક દિવસ ન કરવાનું કામ કર્યું હતું એ માટે. એટલે એ છોકરા ને તેની મા માટે દુઃખના દહાડા આવ્યા. પણ કાળજું કહણ કરીને માએ દીકરાને સલાહ આપી હતી, "લોકોને બોલવું હોય તે બોલવા દેજે. તું કશું છુપાવીશ નહીં. ડરીશ પણ નહીં. મહેનત કર, તારાથી બને તેટલી મહેનત કર અને તું સફળ થઈશ એટલે તારા બાપનું નામ ફરીથી ઊજળું થશે." એ આશીર્વાદ ફળતો જોઈને કૃતાર્થ માતાની આંખોમાં હર્ષનાં આંસુ આવે એમાં નવાઈ ખરી ?

નાનપણમાં દુઃખ જોયું હોય, ને નાનામોટા પ્રમાણમાં પણ મન ઉપર અસર કરી શકે એવા પ્રમાણમાં ને આપણે એ કરતાં વધારે યુવાનોએ એ જોયું છે, તો તેનો સાચો ઉપાય નિખાલસતામાં, ઉદમમાં ને પોતાની જીવનસિદ્ધિથી સાચી આબરૂ મેળવવામાં છે.

હા, અને એ શુભ કામ પાર પાડવા, એ હૃદયનો ધા રુઝાવવા, એ કુમળું જીવન બચાવવા, વિશેષ તો પેલી પ્રેમની "નજર"ની જરૂર છે.

સમાજની ઉદારતા, સમોવહિયાનો વિવેક અને વડીલની ફૂફ એ દુઃખી ધરના યુવાનોને ફરીથી સુખી બનાવી શકશે.

૫૫ ૫૫ ૫૫ ૫૫ ૫૫

બગાસું

મસ્તિષ્કને કંટાળો આવે ત્યારે, નીરસ દૃશ્યો જોવાની અથવા નીરસ વાતો શ્રવણ કરવાની ફરજ પડે ત્યારે, આવા થાકેલા મગજને જબરજસ્તી ઊંઘતું રોકવામાં આવે ત્યારે, મગજને પ્રાણવાયુની જરૂર પડતી હોય છે. નાકથી લેવાતી હવા ઓછી પડતી પડવાથી મોટું મોટું ખોલી મુખથી ઝાઝા પ્રાણમાં હવા લેવામાં આવે છે. તેને 'બગાસું' કહે છે.

માતૃ-પ્રદક્ષિણા

(સંપાદક: દીપક મહેતા, પ્રકાશક: ઈમિજ પબ્લિકેશન, અમદાવાદ)

માના ખોળા જેવું હુંકાળું પુસ્તક

વિનોદ ભટ્ટ, ગુજરાત

કહે છે કે નોબેલ પ્રાઈઝ જીતનાર સાહિત્યકાર અર્નેસ્ટ હેમિંગ્વે એની માનો ઘણો તિરસ્કાર કરતો હતો. મા ગ્રેસ જે ગામમાં હતી એ ગામમાં એકવાર ગયો ત્યારે લાગતાવળગતાઓને એણે જણાવી દીધું હતું કે મારી માને જણાવશો નહિ કે હું ગામમાં છું. મારે એનું મોઢું પણ નથી જોવું. હેમિંગ્વે કિશોરાવસ્થામાં કેવો હતો એ જાણવા એક સામયિકની સ્ત્રી પત્રકાર એની માનો ઈન્ટરવ્યુ કરવા માગતી હતી. આ અંગેની જાણ થતાં હેમિંગ્વેએ એની માને ધમકી આપી હતી કે આવો કોઈ ઈન્ટરવ્યુ કોઈ પણ ઠેકાણે છપાશે તો તો તને હું માસિક ખર્ચની જે રકમ મોકલું છું એ બંધ કરી દઈશ !

જો મારું ચાલે તો નોબેલ પ્રાઈઝ કમિટીને હું પત્ર લખીને જણાવી દઉં કે માત્ર આજ કારણસર હેમિંગ્વેને આપવામાં આવેલું પ્રાઈઝ રદ કરવામાં આવે. એ રકમ ભલે એણે આત્મહત્યા કરવા અગાઉ વાપરી નાખી હોય કે ઠેકાણે પાડી દીધી હોય, પણ એ સન્માન એના મૃત્યુ પછી પણ એની પાસેથી આંચકી લેવામાં આવે જેથી બીજા એના જેવાઓને પણ સંદેશો મળે કે માનો તિરસ્કાર થાય તે સમાજને મંજૂર નથી !

મારા મતે જે માણસ પોતાની જનેતાને ચાહી ન શકે એ જગતમાં કોઈને પણ સાચો પ્રેમ આપી શકે નહિ, કદાચ આ જ કારણે હેમિંગ્વેની ચારમાંની એક પણ પત્ની એનો સાચકલો પ્રેમ પામી શકી નહોતી.

જેણે મા નાનપણમાં જ ગુમાવી દીધી હોય છે એ માણસ મનથી ગરીબ હોય છે. એની માનસિક હાલત દયનીય હોય છે. એની આંખમાં એક ખાલીપો સતત ડોકાયા કરે છે. અહીં મા પર નિબંધ લખવાનો ઉપક્રમ જરા પણ નથી.

આપણા વિવેચક દીપક મહેતાએ ૧૯૮૩થી ૧૯૯૭ દરમિયાન માતૃવંદના નામ પરથી મા પરના ૧૦૭ લેખનું સંપાદન કર્યું હતું. આ સંપાદન વિષે દુરાસાધ્ય ગણાતા વિવેચક યશવંત દોશીએ નોંધ્યું હતું કે આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષામાં અનન્ય છે.

આ ૧૦૭ લેખમાંથી ચૂંટીને દીપકભાઈએ ૩૧ લેખ માતૃ-પ્રદક્ષિણા રૂપે આપણને તાજેતરમાં આપ્યા છે જેમાં ઉમાશંકર જોશી, દર્શક, ચંદ્રવદન મહેતા, ચંદ્રકાન્ત બક્ષી, બકુલ ત્રિપાઠી, તારક મહેતા, ભગવતીકુમાર શર્મા, મધુરાય, અશ્વિની ભટ્ટ, રઘુવીર ચૌધરી, લાભશંકર ઠાકર, હરીન્દ્ર દવે, સુરેશ દલાલ, વિપિન પરીખ, વિનોદ ભટ્ટ, વગેરે અનેક સર્જકોની માતાઓના ભીના ખોળાના દર્શન થાય છે.

મારા મતે માના હુંકાળા ખોળા જેવું આ પુસ્તક છે. હરીન્દ્ર દવેનો આ માર્મિક કિસ્સો લઈએ. એ લખે છેઃ એકવાર એક મા-દીકરા વચ્ચે ઝઘડો થયો. દીકરાએ કહ્યું, 'તે મને મોટો કર્યો એ માટે તારો ઉપકાર. પણ એમાં તે જે કાંઈ કર્યું એ બધાનો બદલો હું ચૂકવી દઈશ. બોલ, મારી પાછળ તે કેટલો ખર્ચ કર્યો ? કેટલાં મારા કપડાં પાછળ ખર્ચ્યાં ? કેટલાં મારા જમવા પાછળ ખર્ચ્યાં ? કેટલા દવાદાઈમાં ગયા ? બધું લખાવ. હું વ્યાજ સાથે બધું ચૂકતે કરી દઈશ.'

'લખાવું તો ખરી દીકરા, પણ ક્યારથી લખાવું ?'

'કેમ, જન્મ્યો ત્યારથી. પહેલા દિવસથી જ !'

'પહેલા દિવસે મેં તને છાતીએ વળગાડીને દૂધ પાવું હતું અને પછી ખોળામાં લઈ તારી સામે જોઈ હરખનાં આંસુ વહાવ્યાં હતાં. બોલ, એ દૂધ કેટલા રૂપિયે લીટર લખીશ ? અને એ આંસુના ટીપાંની ક્યા કમ્પ્યુટર પર ગણતરી કરીશ અને પ્રત્યેક ટીપાં માટે કેટલા સિક્કા આપીશ ?'

પુત્રનો બધો જ રોષ ઊતરી ગયો. એણે માતાના ખભે માથું મૂકી દીધું અને ધૂસકે ધૂસકે રડતાં કહ્યું, 'મને માફ કરી દે મા, મારાથી ગુસ્સામાં બોલાઈ ગયું.'

કવિ વિપિન પરીખના તો લેખનું શીર્ષક જ દઝાડી દે એવું છે. બા, તને આ અંજિ દઝાડતો નથી ને ? આ ભાવાંજલિમાં એ લખે છેઃ એક દિવસ બરકતભાઈ(વીરાણી)એ કહ્યું હતું, 'જેણે મારાં હાલરડાં ગાયાં એના હું મરસિયાં ગાઉં ?' છતાં એ મરસિયાં ગાવાં જ પડે છે, ગાવાં જ પડ્યાં. ચિતાની ફરતે પાછા પગલે પ્રદક્ષિણા કરી મારે જ હાથે દાહ દેવાનો હતો.

'સૌથી નાના દીકરાએ દાહ દેવાનો અને જે નાનો હોય એ જ ક્રિયા કરે ! નાનો દીકરો માને સૌથી વહાલો હોય એટલે જ આ કઠોર શિક્ષા કરી હશે !'

કવિ હર્ષદેવ માધવની છ પંક્તિની કવિતાઃ

કલ્પવૃક્ષની લેખણ લઈને

લખતી સરસ્વતીને

કહેજો કે

ઈશ્વરના ગુણો ખૂટી જાય તો

એમાં ઉમેરી લે

માનાં ગુણો.

ગુજરાતીમાં એક બહુ જાણીતી ઉક્તિ છે, 'ઈશ્વર બધે પહોંચી ન શકે એટલે તેણે મા બનાવી.'

દીપક મહેતાનાં આખાબોલા વિવેચનો વાંચનારને એમનું વ્યક્તિત્વ કદાચ બરબટ લાગે. પણ માતા પરનાં આ લેખોનું આ સંપાદન વાંચનાર ભાવકને એમના હૃદયનો ભીનો ખૂણો દેખાયા વગર નહીં રહે, હું તો એમ માનું છું કે આ પુસ્તક વાંચવા, વસાવવા તેમજ લખ કરતા દીકરાને લખ વખતે ભેટ આપવા જેવું છે. જેથી એને સતત એ યાદ રહે કે ઘરમાં એક મા પણ છે!

(સાભાર: ચિત્રલેખાભાઈ)

ડુંગળી (પ્રવીણ વાધાણી)

એક ડોલરમાં લીધી'તી મેં દશ કીલો ડુંગળી ભેચાર દિવસ થયા ત્યાં તો નીકળી લીલી ભુંગળી રોજ સવારે ગણવા ભેસું કદિયે ન થાયે ઓછી ન્યૂટ્રીગ્રનને તરછાડીને ફ્રેચ અનિયન સુપ પીધી

ધીમાં સોંતળી તેલમાં તળી ટમેટા સાથે બાફી માઈક્રીના ચકડોળમાં ફરી થઈ જાય એ ગળચટ્ટી. શાક સંભારા થેપલા ભજ્યા દરેકમાં સંગાથ ચર્ચાના વિષયમાં હવે બીજી નહીં કોઈ વાત

કાચી કચુંબર ભર્યું શાક રાયતું થવું સરસ જમવા સાથે પીવા માટે કાઢ્યો પ્યાલો રસ દાળ શાક ને સંભારામાં મુક્યા અનિયન વધાર એક ડોલરની ડુંગળી પાછળ કર્યા હુન્નર હજાર

અનિયન ઉત્તપમ, અનિયન ડોસા, અનિયન પરાઠા ખાધાં રેસપી બુક વાંચીવાંચીને શીખી ગયો ઘણું રાંધતા આડોશી પાડોશી આઘા થયા, લપિયા ભાગ્યા દુમ દબાવી પરાની ગાડીમાં ધુસ્યો ત્યાં તો ડબો થઈ ગયો ખાલી

રંગ રસીલા કૃષ્ણ કનેયાની કેવિ વિચિત્ર વાત

આવી રૂપાળી ડુંગળીને મારી તેણે લાત !

યોડા દિવસના સેવનમાં, પ્રવીણને સમજાઈ ગઈ એ વાત પત્ની હવે જુદા રૂમમાં સૂએ છે હર રાત

(તા.૮ જુલાઈ ૨૦૦૧, શનિવારના રોજ ડાહિનંગ માર્કેટમાંથી એક ડોલરની દશ કીલો જાંબલી ડુંગળી ખરીદીલી.

તા. ૨૦ ઓગસ્ટ રવિવારના રોજ મેલબર્નની ગુજરાતી સભામાં એક ઊગેલી ડુંગળી સાથે આ ગીત રજૂ કરેલું.

છેલ્લી બે પંક્તિઓ રમૂજ ખાતર મૂકી છે પણ ડુંગળીને અન્યાય કરનારી છે.

વાસ્તવમાં ડુંગળીના નિત્ય સેવનથી પરસેવો સ્વચ્છ રહ્યો છે અને નિદ્રા પણ સારી આવે છે.)

આપણાં શાકભાજી

દરેક અંકમાં આપણાં શાકભાજી વિષે ઉપયોગી અને રસપ્રદ માહિતી અહીં પ્રગટ કરવાનો વિચાર છે. કોઈપણ વાચકમિત્ર પાસે એવી માહિતી હોય તો મોકલવાનું આમંત્રણ છે. યોગ્ય લાગશે તે અહીં, તેમના નામ સાથે, પ્રગટ કરવામાં આવશે, 'રીડર્સ ડાઈજેસ્ટ'ની જેમ કોઈ પુરસ્કાર તો આપવામાં નહિ આવે પણ એ રીતે આ સામયિક દ્વારા થતી ગુજરાતી ભાષા અને સમાજની સેવા કરવામાં સહકાર આપવાનો હેતુ અચૂક મળશે. - માનદ તંત્રી

રસોડાની રાણી ડુંગળી

(જૈન અને વૈષ્ણવોએ આ લેખ ન વાંચવો)

આચર્યદની દષ્ટિએ ડુંગળીમાં એટલા બધા ગુણ છે કે તેને 'રસોડાની રાણી' કહેવામાં આવી છે અને તેના ગુણના જેટલા વખાણ કરીએ તે ઓછા પડે તેમ છે.

સન ૧૯૯૫માં ઝ્યુને કારણે લાખો માણસો ગુજરી ગયેલા. એક પણ ઘર એવું ન હતું જ્યાં કોઈને ઝ્યુની બીમારી થઈ ન હોય. લોકોની સારવાર માટે ડોક્ટરો ઘરે ઘરે ધમતા હતા. એક ખેડૂતના ઘરમાં તપાસ માટે જ્યારે ડોક્ટર આવ્યો ત્યારે તેને જાણીને નવાઈ લાગી કે આ ઘરની એકપણ વ્યક્તિને ઝ્યુની બીમારી થઈ ન હતી. જ્યારે તેણે પૂછા કરી ત્યારે ખેડૂત પત્નીએ જણાવ્યું કે કોઈપણ જાતના રોગચાળા દરમિયાન તે દરેક ઓરડામાં એક રકાબીમાં છેલેલી ડુંગળી મૂકે છે. આ વખતે પણ તેમ કરેલું અને તેથી ઘરની કોઈ પણ વ્યક્તિને ઝ્યુની બીમારી થઈ નથી. ડોક્ટરે તેમાંની એક ડુંગળી લઈ જઈને લેબોરેટરીમાં તેની તપાસ કરાવી. માઈક્રોસ્કોપથી ડુંગળી તપાસી તો તે ઝ્યુના વાયરસથી ભરેલી દેખાઈ. ડુંગળી હવામાંથી ઝ્યુના વાયરસને આકર્ષી લેતી હતી અને હવાને શુદ્ધ કરતી હતી. અમેરિકામાં રેડ ઈન્ડિયન લોકો તેમના ઝૂંપડામાં દાખલ થવાના દરવાજા પર ડુંગળીનો ફાર લટકાવે છે જેથી 'ખરાબ તત્ત્વો' ઝૂંપડામાં ન પ્રવેશે.

જૈન લોકોને ડુંગળી વર્જ્ય છે. કહેવાય છે કે શ્રી કૃષ્ણ કે શ્રીનાથજીને એકવાર બધા શાક ધરવામાં આવેલા ત્યારે ડુંગળી ગોળ હોવાથી થાળમાંથી દડીને દૂર જઈ પડી. ત્યારથી અન્નકૂટમાં બધા શાક ધરાય છે પણ ડુંગળી નથી ધરાતી. એટલે વૈષ્ણવમાં જેઓ ધાર્મિક રીતે યુસ્ત હોય તેઓ ડુંગળી નથી ખાતા. બીજા વૈષ્ણવો મોટી ઉમરે અથવા નિવૃત્ત થયા બાદ ડુંગળીનો ત્યાગ કરે છે. ડુંગળીની તીખાશ અને તીક્ષ્ણ વાસને કારણે પણ ઘણા લોકો ડુંગળી નથી ખાતા હોતા. જો કે બહુવા બાદ ડુંગળી ગળચઢી લાગે છે.

એકંદરે ડુંગળીનો ઉપયોગ ઘણો વ્યાપક છે. દક્ષિણ ભારતમાં ડુંગળી વગરનો સાંભાર મળવો મુશ્કેલ છે. ડુંગળી વગરના સાંભારમાં સ્વાદ જ ન આવે. પંજાબી અને ગુજરાતી ખાણામાં ડુંગળીનો સેલાડ આવશ્યક ગણાય છે. સ્વાદિષ્ટ ભેળમાં ડુંગળી હોય. ગાંઠીઆ સાથે ડુંગળી ખાવાની લિજ્જત કોઈ ઓર છે. ઉત્તર અને પૂર્વ ભારતમાં દાળશાકમાં ડુંગળીનો વધાર કરવાનો રિવાજ છે. હું મારા બા સાથે શ્રી જગન્નાથપુરીની યાત્રાએ ગયેલો. મારા બા યુસ્ત વૈષ્ણવ હતા એટલે ડુંગળી તેમને વર્જ્ય હતી. ઘણા રેસ્ટોરન્ટમાં તપાસ કરી પણ ડુંગળીના વધાર વગરના દાળ કે શાક ક્યાંય મળતા ન હતા. આખરે એક વૈષ્ણવ બહેન મળ્યા તેમણે પોતાને ઘેર અમને જમાડયા.

ડુંગળી માણસના ઉપયોગમાં લેવાતું સૌથી પ્રથમ શાક હશે તેટલું જૂનું તે છે. સાત હજાર વર્ષ જૂના ડુંગળીના અવશેષો મળી આવેલ છે. તેનો ઉપયોગ બહુ વ્યાપક છે. ભાગ્યેજ કોઈ દેશ હશે જ્યાં ડુંગળી ન વપરાતી હોય. ઈજિપ્તના પીરામીડ બાંધનારા કામદારોને ખાવામાં ડુંગળી અપાતી. ડુંગળી તળાતી હોય એવી સુગંધ આવે એટલે સમજવું કે નજીકમાં ઓસ્ટ્રેલિયન 'ખાર-બી-ક્યુ' થઈ રહ્યું છે. ચાઈનીઝ 'સ્ટર ફ્રાય'માં ડુંગળી અવશ્ય હોય. ઈટાલિયન પીટ્ઝા સોસમાં ડુંગળી હોય જ, એટલે પીટ્ઝા રેસ્ટોરન્ટમાં ડુંગળી વગરની પીટ્ઝા માગશો તો નહિ મળે. ઈંગ્લેન્ડમાં વીનેગરમાં બોળેલી ડુંગળીને 'પીકલ્ડ અનિયન' કહે છે અને તે લોકપ્રિય છે. પુરાણકાળમાં ગ્રીસમાં ખેલાડીઓ મોટા પ્રમાણમાં ડુંગળી ખાતા જેથી તેઓ ઝડપથી દોડી શકે. રોમન એડિવેટર શરીરને કઠણ બનાવવા માટે શરીર પર ડુંગળીના રસથી માલીશ કરતા. મધ્યયુગમાં યુરોપમાં ડુંગળી એટલી બધી અગત્યની ગણાતી કે શુભ પ્રસંગે લોકો ભેટમાં પણ આપતા. માથાનો દુખાવો, નર્પુશકતા, કબજિયાત, વગેરેમાં ઈલાજ તરીકે ડોક્ટરો ડુંગળી ખાવાનું કહેતા. સન ૧૪૯૨માં કોલમ્બસે તેની દરિયાઈ સફરમાં ખલાસીઓના ખોરાક માટે મોટા પ્રમાણમાં ડુંગળી સાથે રાખેલી.

ડુંગળી પાચનશક્તિ વધારનાર, પુરુષાર્થ વધારનાર અને પેટમાંનાં જંતુને નાશ કરનારી છે એટલે આચર્યદમાં ડુંગળી દરરોજ ખાવાની હિમાયત

કરી છે. લોકોની માન્યતાથી વિરુદ્ધ ડુંગળી ખાનાર માણસ ગંધાતો નથી બલ્કે ડુંગળી પરસેવાની દુર્ગંધને દૂર કરે છે. એટલે જેનો પરસેવો દુર્ગંધી રહેતો હોય તેણે ડુંગળીનો ઉપયોગ નિયમિત કરવો જોઈએ. ડુંગળી વીર્યવર્ધક અને કામોત્તેજક છે. તે ઉષ્ણ, ઉત્તેજક, સારક(કબજિયાત દૂર કરનાર), મુત્રક અને રુચિકર પણ છે. ડુંગળી રક્તમાંના કોલેસ્ટરોલ અને શર્કરાને તોડી નાખે છે એટલે હૃદયરોગ અને મધૂપ્રમેહવાળા માટે ઘણી જ ફાયદાકારક છે. ગળાનો દુખાવો હોય તો ડુંગળી અને ગોળ ભેગા કરી ખાવાથી ઘણો ફાયદો થાય. રાત્રીના ભોજનમાં ડુંગળી લેવાથી નિદ્રા સારી આવે છે. ડુંગળીમાંનું કેલ્સિયમ શીઘ્ર અને સહેલાઈથી પચે છે એટલે ઓસ્ટિયોપોરોસીસમાં સ્ત્રીઓ આહારમાં નિયમિત ડુંગળી લે તો હાડકાંને નબળા થતાં રોકે છે. લીલી ડુંગળીના પાનમાં એન્ટીઓક્સિડન્ટ ઘણું છે અને તેમાંના બીજા તત્ત્વો કેન્સર વિરોધક છે.

ડુંગળીમાં પ્રજીવક 'સી' સારા પ્રમાણમાં છે અને પ્રજીવકો 'એ' અને 'બી' પણ છે. તેમાં કેલ્સિયમ, પોટાશિયમ, લોહ, ફોસ્ફરસ, મેંગેનિઝ અને ગંધક(સલ્ફર)ના ક્ષારો છે. તે ઉપરાંત તેમાં સાઈટ્રીક અસીડ, ફળશર્કરા અને અલ્યુમીન રહેલું છે.

એકંદરે ડુંગળી ન ખાનારા શરીરની તંદુરસ્તીમાં મદદકર્તા એક ઘણાજ ઉત્તમ તત્ત્વથી વંચિત રહે છે.

નોંધ: સ્વાદ અને શોભ ખાતર અહીં ડુંગળી વિષે માહિતી આપી છે. માહિતીની સત્યતા વિષે કોઈ બાંહેધરી આપવામાં આવતી નથી. આહારમાં ફેરફાર કરતાં પહેલાં કે રોગનિવારણ માટે તેનો ઉપયોગ કરતાં પહેલાં તેના નિષ્ણાતની સલાહ લેવી આવશ્યક છે.

મેઘદૂતમ્

(સંપાદક: ડો.ગૌતમ પટેલ)

તન્વી શ્યામા શિખરિદશના પક્વબિમ્બાધરોષ્ટી
મધ્યે ક્ષામા ચકિતહરિણીપ્રેક્ષણા નિમ્નનાભિઃ ।
શ્રેણીભારાદલસગમના સ્તોકનમ્રા સ્તનાભ્યાં
યા તત્ર સ્યાદયુવતિવિષયે સૃષ્ટિરાઘેવ ધાતુઃ ॥ ૮૭ ॥
તાં જાનીધાઃ પરિમિતકથાં જીવિતં મે દ્વિતીયં
દૂરીભૂતે મયી સહચરે ચક્રદાકીમિવૈકામ્ ।
ગાઢોલ્કાઠાં ગુરુષુ દિવસેષ્વેષુ ગચ્છત્સુ બાલાં
જાતામન્યે શિશિસ્મધિતાં પદમીની વાન્યરુપામ્ ॥ ૮૮ ॥

મેઘદૂત

(સંપાદક: ડો.ગૌતમ પટેલ, ભાવનગર)

તન્વી, શ્યામા, ચકિત મૃગશાં નેત્ર ને નાભી ઊંડી,
પાકા બિંબો સમ અધર ને તીક્ષ્ણદંતી સુમધ્યા,
શ્રોણીભારે અલસગમના, કૈંક ઝૂકી સ્તનોથી
સ્રષ્ટાની ત્યાં પ્રથમકૃતિશી સુંદરી સૃષ્ટિમધ્યે. (૮૭)
પ્રાણો બીજા મુજ સમજ તે, અલ્પભાષી, અકેલી,
દૂરે હું જે સહચર થતાં ચક્રવાકી સમી ત્યાં.
ઉલ્કાથી દિવસ વસમા ગાળતી દીર્ઘ, બાલા
શોભાહીણી શિશિસ્મધિતા પદ્મિની જેમ માનું. (૮૮)

(ક્રમશઃ દરેક અંકમાં બે પદ્ય મૂકાશે)

Meghadoota of Kalidas (Editor: Dr.Gautam Patel)

There you will behold a lady, slender and young with tapering teeth and lips like the ripe Bimba fruit, with eyes like those of a frightened dove, with a deep navel, moving with a gait slowed down by the weight of her hips, bent a little with the heaviness of her ample breasts, the first creation, as it were, of the creator. (87)

Know then her as taciturn and lonely, my second life, like a separated female Chakravaka, when I, her mate, am afar; as these forlorn days pass by with intense longing, I think, the young woman has changed a great deal like a lotu creeper struck by a frost. (88)

(To be continued: Two verses will be published in every issue.)